

ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРАЇН БАЛТІЇ

Гольцов А. Г.,

доктор політичних наук,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації,

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0001-7696-3223

andrgengolts1@nubip.edu.ua

Стаття присвячена дослідженню формування та розвитку геополітичної ідентичності населення країн Балтії (Естонії, Латвії та Литви). Геополітична ідентичність трактується як свідоме ототожнення індивідів та груп людей з певною геопросторовою політичною системою з її політичними цінностями, нормами, правилами, моделями поведінки, а також усвідомлення ними свого місця та функцій в цій системі. Геополітична ідентичність населення цілеспрямовано «конструюється» політичними інститутами. Для укорінення у суспільній свідомості створюється певна геополітична «картина світу», а також відповідна сукупність геополітичних образів, міфів, символів тощо. Розглянуто історичні особливості формування геополітичної ідентичності населення Естонії, Латвії та Литви. Перебування у складі Радянського Союзу трактується в історико-політичному дискурсі країн Балтії як радянська окупація. Відчуття історичної травми, пов'язаної з трагічними явищами радянської окупації, кардинально вплинуло на геополітичну ідентифікацію населення трьох країн. Після відновлення незалежності в державах Балтії національна ідентичність набула геополітичного сенсу. Наприкінці XX – на початку XXI століття прагнення інтегруватися до ЄС та НАТО стимулювали консолідацію суспільства в кожній з трьох країн. В Естонії та Латвії при формуванні геополітичної ідентичності залишаються актуальними проблеми взаємодії з етнічними російськими та російськомовними меншинами. У третьому десятилітті XXI століття відбувається посилення західної (європейської та євроатлантичної) ідентифікації населення країн Балтії. У суспільній свідомості населення спостерігається сек'юритизація Російської Федерації, що зумовлено, передусім, уявленнями щодо актуальності російської воєнної загрози. У геополітичній ідентифікації населення набуває розвитку тенденція до ототожнення себе з Північною Європою під впливом безпекових, військових, політичних, економічних та культурних факторів.

Ключові слова: країни Балтії, Північна Європа, геополітична ідентичність, історична травма, європейська ідентичність, євроатлантична ідентичність, сек'юритизація.

У третьому десятилітті XXI ст. через територію Східної Європи пролягає зона геополітичної конфронтації між Російською Федерацією та Заходом. Необхідність спільного протистояння російській експансії стимулює збереження і зміцнення геополітичної спільноти західних держав (передусім, європейських). Просування НАТО до Центральної та Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI ст. трактується владою Росії як довгострокова екзистенціальна загроза для її національної безпеки. На Півночі Балтійсько-Чорноморського регіону важливе геополітичне значення мають країни Балтії – Литва, Латвія та Естонія. З-поміж решти пострадянських країн вони найуспішніше позбавилися від ідеологічної, культурної та геополітичної спадщини СРСР. За умов актуальних воєнних загроз з боку Росії європейська та євроатлантична ідентичність населення держав Балтії набуває подальшого зміцнення.

Через інтенсифікацію процесів глобалізації в численних країнах, особливо європейських, спостерігається так звана «криза ідентичності». Зазнали суттєвих трансформацій традиційні ідентичності населення й формуються нові, перспективи розвитку яких виглядають неоднозначно. За умов суттєвих змін міжнародного порядку, ролей та функціонування геополітичних акторів дослідження такого типу суспільної ідентичності, як геополітична, – становить неабиякий науково-теоретичний та практичний інтерес.

Метою даної роботи є з'ясування особливостей формування геополітичної ідентичності населення країн Балтії й виявлення провідних тенденцій її сучасного розвитку.

Геополітична ідентичність індивідів та їхніх груп полягає в усвідомленні ними своєї приналежності до певної геопросторової політичної системи з усталеними в ній політичними цінностями, нормами, правилами, моделями поведінки з визначенням свого місця та функцій в ній. Геополітична ідентичність формується в результаті свідомого «конструювання» з боку певних політичних інститутів. Водночас, її створення ґрунтується на об'єктивних засадах – історичних, географічних, суто політичних, соціальних, економічних, культурних, етнічних та ін. Внаслідок змін зовнішніх та внутрішніх факторів геополітична ідентичність населення може зазнавати певних трансформацій.

Геополітична ідентичність державного штибу є усвідомленням громадянами достатньо чітко структурованої сукупності політичних уявлень та поведінкових моделей. Вона найбільш тісно взаємопов'язана з національною (у сенсі політичної нації). Державна геополітична ідентичність покликана сприяти створенню та підживлюванню внутрішньої цілісності суспільства держави та її інститутів. Особливо наголосимо на її націленості на відокремлення себе від інших геополітичних спільнот («Нас» від «Них»). Тому великого значення набуває міжнародне визнання держави як легітимного суб'єкта міжнародних відносин, уявлення щодо недоторканості міжнародно визнаної державної території та її кордонів. Часто наголошується на унікальності власної держави у співставленні з іншими, підкреслюється її роль та місце у світі.

Державна геополітична ідентичність повинна спиратися на спільний досвід державності, зокрема узагальнену (якомога позитивну щодо власної спільноти) оцінку політичного минулого, вигідне для державного престижу трактування ключових історичних подій. Історія інтерпретується під певним кутом зору й, навіть, цілеспрямовано «конструюється». Політика історичної пам'яті проводиться з метою звеличування історії власної держави й «демонізації ворогів» минулого. Таким чином, історичне минуле піддається маніпуляціям з боку панівної політичної еліти з «благими» намірами формування максимально давньої та героїчної державної історії.

Набір політичних цінностей, покладених в основу державної геополітичної ідентичності, має містити максимально компліментарні елементи (наприклад, «Батьківщина понад усе», державний патріотизм, захист вітчизни, поклоніння перед державною символікою, уявлення щодо «священної землі» тощо) щодо політичної системи держави та її інститутів. Створюються національні політичні традиції, розробляється церемоніал, практикуються регламентовані ритуали, збагачується та розповсюджується традиційна державна символіка.

Макро-, мезо- та субрегіональна геополітична ідентичність стосується міжнародних регіонів відповідних ієрархічних рівнів геопросторової політичної організації світу. Водночас, існує регіональна ідентичність людей, що стосується їхньої приналежності до внутрішньодержавних регіонів окремих держав. Державна геополітична ідентичність за своєю природою має еґотичний характер, спрямована на захист державної системи та забезпечення її якомога ефективного розвитку. А от для міжнародної (наприклад, субрегіональної) геополітичної ідентичності притаманне усвідомлення спільних інтересів акторів, що добровільно об'єдналися до певного субрегіонального «колективу», необхідності співпраці між ними задля досягнення потрібних усім цілей.

У корінного населення нинішніх Естонії та Латвії не було історичного досвіду незалежного державного існування. Натомість, Велике князівство Литовське мало досить тривалу історію розвитку могутньої держави. Річ Посполита (утворена згідно з Люблінською унією 1569 р.) стала найпотужнішою державою Центральної та Східної Європи. У Литві велика частина панівної політичної еліти за часів Речі Посполитої зазнала поступової «полонізації». Отже, геополітична ідентичність литовців, значною мірою, «розчинилася» в спільній з польською при домінуванні останньої.

У XVIII ст. території нинішніх Естонії, Латвії та Литви були приєднані до Російської імперії. У результаті, геополітична ідентичність значної частини корінного литовського населення зазнала послаблення. Та частина литовської еліти, що демонструвала лояльність щодо російської імперської системи, свою спільну з польською геополітичну ідентичність зберігала в латентному стані. У часи Російської імперії серед корінного населення Естонії та Латвії національна (та геополітична) ідентичність не була артикульована. У другій половині XIX – на початку XX ст. у прибалтійських губерніях спостерігався розвиток культурних еліт не лише литовського, а й латиського та естонського етносів. Культурно-просвітницька діяльність елітних угруповань сприяла збереженню мови, традицій, звичаїв та інших складових етнічної культури. Відбувалися процеси часткової консолідації балтійських етносів, відповідно, набувала розвитку етнічна ідентифікація значної частини корінного населення.

За часів незалежного існування в період між двома світовими війнами Естонія, Латвія та Литва слугували свого роду «санітарним кордоном» для відокремлення «цивілізованого світу» від Радянського Союзу, з боку якого поширювалася «червона загроза» – руйнівна комуністична ідеологія й «підривна» політична діяльність. Такий неформальний статус країн Балтії був вигідним для

провідних держав Антанти. Серед переважної маси балтійського населення набуло поширення усвідомлення екзистенціальних геополітичних загроз зі сторони «Іншого» (СРСР).

У суверенних Естонії, Латвії та Литві, попри численні проблеми, сформувалися власні політичні, економічні та соціальні системи. Інститути державної влади проводили, зокрема, політику укорінення національної ідентичності. Набувала подальшого розвитку геокультурна ідентифікація. Порушення політичної стабільності, економічна відсталість, кризові явища, соціальне розшарування та інші негативні чинники перешкоджали формуванню державної геополітичної ідентичності. Керівництво СРСР не полишало спроб захопити «із середини» новоутворені балтійські країни, на теренах кожної з них активно діяли нелегальні комуністичні антиурядові організації. Проте трансформувати на свою користь суспільні настрої в країнах Балтії тамтешнім прорадянським силам виявилось не до снаги. Більшість населення віддавала перевагу становленню не комуністичного, а демократичного суспільства, що ґрунтується на приватній власності. Особливо негативно сприймала комуністичні ідеї така вагова в країнах Балтії соціальна верства, як хутірське селянство (Гольцов, 2018, с. 295).

У червні 1940 р. на території країн Балтії було введено Червону армію. Дуже швидко під контролем з Москви в усіх трьох країнах були проведені парламентські вибори, на яких вирішальних успіхів (за вірогідних фальсифікацій) досягли прорадянські політичні сили. На початку серпня 1940 р. відбулося офіційне приєднання до складу СРСР Естонії, Латвії та Литви в якості союзних республік. Місцевому населенню стала силоміць прищеплюватися радянська геополітична ідентичність на основі комуністичної ідеології «пролетарського інтернаціоналізму». Проти людей, незгодних з радянською тоталітарною системою застосовувалися жорстокі репресії.

Після Другої світової війни прибалтійські республіки були залишені в складі СРСР. У нелегальній суспільній думці населення країн Балтії зберігалася геополітична ідентичність з власними суверенними державами і спільний негативний образ Радянського Союзу як уособлення тоталітарної імперії, що окупувала ці країни й силоміць включила до свого складу (Гольцов, 2018, с. 296). У Радянському Союзі в часи «застою» активно пропагувалося створення «нової історичної спільноти людей» – радянського народу. По суті, йшлося про нав'язування народам СРСР імперської геополітичної ідентичності. Водночас, останній передбачалося підпорядкувати збережену суто етнічну ідентичність населення союзних республік. Загалом за майже півстоліття перебування у складі СРСР (за винятком періоду німецької окупації під час Другої світової війни) у суспільній свідомості народів країн Балтії радянською системою так і не була ліквідована історична пам'ять про незалежне державне існування. За умов панування тоталітарної системи Радянського Союзу геополітична ідентичність, як і національна, значної частини корінного населення країн Балтії перебувала в латентному стані.

Після відновлення незалежності у суспільній думці населення Естонії, Латвії та Литви переважала ідея «повернення до Європи» і, відповідно, дистанціювання від Росії (Гольцов, 2018, с. 297). Усі три держави визначили західний (євроінтеграційний та євроатлантичний) геостратегічний вектор в якості магістрального. Таким чином, для Естонії, Латвії та Литви вступ до НАТО та ЄС в 2004 р. мав насамперед геополітичний сенс, означаючи гарантії їхньої національної безпеки, а також відповідав нагальним геоекономічним інтересам.

У історико-політичному дискурсі усіх трьох країн набула укорінення історична травма, пов'язана з радянською окупацією. Політичний режим Радянського Союзу був звинувачений в ліквідації прав та свобод населення окупованих країн Балтії, репресіях проти буржуазії, інтелігенції та інших соціальних верств, депортаціях населення та інших численних злочинах. В історичній пам'яті щодо Другої світової війни фактично ставиться «знак рівняння» між окупаційними режимами СРСР та Третього Рейху. Водночас, часто-густо замовчуються факти участі представників корінного населення в акціях Голокосту, а також колабораціонізм представників корінних етносів з німецькою окупаційною владою. В історичному дискурсі відбувається героїзація «лісових братів» та інших повстанських рухів проти радянського режиму. Загалом зі значним успіхом вирішено завдання подолання радянського минулого у суспільній свідомості більшості населення.

У 2014 р. в Естонії та Латвії небезпека російської експансії за «кримським» сценарієм розглядалася як актуальна. Власні можливості держав Балтії повноцінно захистити свою безпеку є недостатніми, попри численні заходи щодо підвищення обороноздатності. Невеличкі ареали потенційного сепаратизму (наприклад, Нарва в Естонії чи «Латгалія» в Латвії) зі значними частками російського та російськомовного населення розташовані переважно поблизу кордонів з Росією і, теоретично, могли бути використані останньою як бази для агресії за «кримським» сценарієм. Проте, на відміну від Криму, на теренах цих ареалів не було достатньо потужних проросійських сил, і влада балтійських країн тримала політичну ситуацію під пильним контролем.

Правлячі в країнах Балтії еліти старанно конструювали європейську ідентичність, репрезентуючи свої держави як західні, ліберальні та демократичні (Mole, 2012). У XXI столітті (особливо, після 2014 року) серед населення балтійських країн набуває поширення усвідомлення себе

в якості «форпосту Заходу» – передового «бастіону» всього «вільного західного світу» на кордоні з агресивною Росією. Чітко виражена політична опозиція щодо «російського Іншого» призвела до посилення внутрішнього етнічного та культурного розмежування, особливо в Естонії та Латвії, перешкоджаючи інтеграції російськомовних меншин (Mole, 2012).

Попри деяке поширення євроскептицизму в другому десятилітті XXI ст., серед політикуму та населення країн Балтії переважало переконання в доцільності подальшої інтеграції в рамках ЄС. Участь у спільних програмах та проєктах ЄС, співробітництво з іншими країнами-членами вважалося необхідним шляхом модернізації економіки, розвитку суспільства (Vilpišauskas, 2024). За умов сек'юритизації в країнах Балтії російської зовнішньоекономічної політики екзистенціального значення для їхньої економіки має успішна інтеграція в рамках Євросоюзу. Серед механізмів «нормативної сили» ЄС Я. Маннерс виокремлював конструювання моделей «соціальної та політичної ідентичності» (Manners, 2002, с. 245). Показово, що 8 лютого 2025 р. було остаточно від'єднано енергосистему субрегіону від російської енергомережі, а вже 9 лютого відбулося підключення країн Балтії до «Європейської мережі операторів систем передачі електроенергії» («ENTSO-E»). У результаті, Росія втратила можливий важіль економічного тиску на країни субрегіону.

Російська влада вже протягом тривалого часу застосовує широкий асортимент засобів політичного, економічного, культурного та інформаційного впливу на населення країн Балтії. За допомогою підконтрольних ЗМІ вона нав'язує населенню свою історичну пам'ять про Велику вітчизняну війну з відповідними міфами, образами та символами. Але загалом російська пропаганда навіть серед етнічних росіян та російськомовних жителів Естонії та Латвії досягає лише обмежених успіхів.

За результатами досліджень національної ідентичності в країнах Балтії в другому десятилітті XXI ст., «етнічна однорідність» та «історичне минуле» за значенням поступалися «відданості» та «лояльності», що свідчило про наявність значного потенціалу для інтеграції етнічних меншин до політичних націй у цих державах (Fabrykant, 2018). На теренах Естонії та Латвії проживають досить чисельні російські етнічні, а також російськомовні меншини. Так у Латвії, попри деяке скорочення, частка етнічних росіян складає 24,5%, а російськомовних – близько 36% (Oficiālās statistikas portāls, 2024). В Естонії також відбулося деяке зменшення цих спільнот – етнічних росіян до 21,6%, а російськомовних до 39% (Statistikaamet, 2024). У Литві етнічні меншини не такі чисельні – частка росіян становить 5%, а поляків – 6,3% (Oficialiosios statistikos portalas, 2023).

Після початку повномасштабної агресії Росії проти України в 2022 р. серед політикуму та населення країн Балтії зросло усвідомлення сек'юритизації новітнього російського імперіалізму. Етнічні росіяни та російськомовні багатьма місцевими жителями стали сприйматися як потенційна «п'ята колона» Росії. Так, у Латвії загалом погіршилося ставлення латишів до росіян та російськомовних, що визнали 62% латишів і 63% росіян та російськомовних (Krumm, Šukevičs & Zariņš, 2023). В Естонії 57% естонців вважали, що ставлення до російськомовних жителів погіршилося, а серед російськомовних респондентів такої думки дотримувалося 47% (Krumm, Stamberg & Strapātšuk, 2023). У Латвії більшість російськомовних респондентів (70%) вважали, що не мають можливості вільно висловлювати такі погляди щодо Росії, які не відповідають офіційній позиції держави (Krumm, Šukevičs & Zariņš, 2023). В Естонії понад 50% російськомовних були переконані, що не мають змоги вільно говорити про історію Естонії, якщо їхня думка відрізняється від офіційної, 58% вважали, що не можуть вільно висловлюватися щодо російсько-української війни, а 50% заявили щодо існування в країні дискримінації щодо них (Krumm, Stamberg & Strapātšuk, 2023).

Для всіх країн субрегіону притаманна депопуляція, спричинена тим, що протягом понад трьох десятиліть відбувався від'ємний природний приріст населення, а також переважало від'ємне сальдо зовнішніх міграцій (Oficiālās statistikas portāls, 2024; Oficialiosios statistikos portalas, 2023; Statistikaamet, 2024). Наявна спільна проблема міграційного «відпливу» молоді до західних країн. Наприкінці 2024 р. в Естонії проживало близько 35 тис. біженців з України, у Латвії – 44 тис., у Литві – 44 тис., ставлення до яких вельми позитивне. Так, в Естонії 94% етнічних естонців добре ставилися до прийому українських біженців, а серед російськомовних таких було 72% (Krumm, Stamberg & Strapātšuk, 2023).

На особливу увагу заслуговує геополітична ідентичність на основі приналежності до Північно-атлантичного Альянсу. Саме на нього покладаються у справі захисту національної безпеки невеликі країни Балтії. Також великого значення надають потенційно більш дієвому Об'єднаному експедиційному корпусу (JEF) переважно країн Північної Європи під керівництвом Великої Британії. У цьому форматі оборонної співпраці передбачено надання термінової військової допомоги країні – жертві агресії ще до того, як буде ухвалено рішення в рамках НАТО щодо застосування статті 5 Вашингтонського договору 1949 р. На основі вивчення текстів виступів президентів країн Балтії М. Юркнас у 2021 р. виявив, що на першому місці в регіональній ідентичності перебуває сам субрегіон у складі трьох країн, а на другому – північноєвропейський регіон (Jurkynas, 2012). Геополітична ідентифікація

політикуму та населення Балтії з Північною Європою спричинена військово-політичними, безпековими, економічними, культурними (особливо для етнічних естонців) факторами.

Серед політикуму країн субрегіону існує думка, що перемир'я між Україною та Росією дасть можливість останній зосередити війська проти країн Балтії на теренах самої Російської Федерації (у тому числі в Калінінградській області), а також у Білорусі. І через нетривалий проміжок часу Росія буде здатною наростити військовий потенціал і здійснити агресію проти країн Балтії. У суспільній свідомості населення поширені уявлення щодо актуальності російської воєнної загрози, необхідності зміцнення власних збройних сил і зосередження військ союзників з держав-членів НАТО на території Балтії.

Висновки. Геополітична ідентичність означає відчуття своєї приналежності до певної геополітичної системи з відповідними цінностями, нормами, правилами та моделями політичної поведінки. За часів Російської імперії балтійські народи в основному зберегли свою етнічну ідентичність. У міжвоєнний період у суспільствах кожної з країн Балтії виникла державна геополітична ідентичність. У процесі розпаду СРСР і відновлення національної державності спостерігалось й «відродження» геополітичної ідентичності. У суспільній свідомості балтійського населення укорінилася історична травма, пов'язана з радянською окупацією. Для геополітичної ідентифікації населення країн субрегіону протистояння «Іншому» (СРСР, а згодом Російській Федерації) в історії XX ст. мало принципове значення. У XXI ст. геополітична ідентичність продовжує створювати соціальні ієрархії й, значною мірою, впливає на суспільно-політичне життя в країнах Балтії. Відчуття приналежності до західної (європейської та євроатлантичної) спільноти відіграло особливо велику роль для формування геополітичної ідентичності націй субрегіону. Європейська інтеграція, попри численні проблеми, вважається найважливішим необхідним напрямом розвитку суспільств балтійських держав. На мезорегіональному рівні набуває дедалі більшого значення геополітична ідентифікація з Північною Європою. В Естонії та Латвії спостерігається суспільний «розкол» в ідентифікаціях титульних етносів і значної частини етнічних росіян та російськомовних. За умов актуалізації російської воєнної загрози серед населення країн Балтії посилюється геополітична ідентифікація з євроатлантичною трансрегіональною спільнотою.

Goltsov A. The formation of the geopolitical identity of the population in the Baltic states

The article is dedicated to the study of the formation and development of the geopolitical identity of the population in the Baltic states (Estonia, Latvia, and Lithuania). Geopolitical identity is interpreted as the awareness of individuals and groups of their affiliation with a particular geospatial political system, including its political values, norms, rules, and behavioral models, as well as their understanding of their place and functions within this system. State political institutions deliberately 'construct' the geopolitical identity of the population. They create a specific geopolitical 'picture of the world' to be embedded in public consciousness, along with a corresponding set of geopolitical images, myths, symbols, and other elements. The study examines the historical features of the formation of geopolitical identity in Estonia, Latvia, and Lithuania. In the historical and political discourse of the Baltic states, their time within the Soviet Union is interpreted as Soviet occupation. The historical trauma associated with the tragic events of the Soviet occupation has had a profound impact on the geopolitical identification of the population in all three countries. Following the restoration of independence, national identity in the Baltic states acquired geopolitical significance. In the late 20th and early 21st centuries, aspirations to integrate into the European Union and NATO fostered societal consolidation in each of these states. In Estonia and Latvia, the formation of geopolitical identity continues to be influenced by problems related to interactions with ethnic Russian and Russian-speaking minority groups. In the third decade of the 21st century, there has been a strengthening of the Western (European and Euro-Atlantic) identification of the Baltic populations. Public consciousness increasingly perceives the Russian Federation through a securitization lens, primarily due to the perception of an ongoing Russian military threat. In the process of geopolitical identification, there is a growing tendency for the population to recognize its affiliation with Northern Europe under the influence of security, military, political, economic, and cultural factors.

Key words: Baltic states, Northern Europe, geopolitical identity, historical trauma, European identity, Euro-Atlantic identity, securitization.

Література:

1. Гольцов, А. (2018). Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. ЦУЛ.
2. Fabrykant, M. (2018). National identity in the contemporary Baltics: comparative quantitative analysis. *Journal of Baltic Studies*. Vol. 49, No 3. P. 305-331. DOI: <https://doi.org/10.1080/01629778.2018.1442360>
3. Jurkynas, M. (2021). Regional Identities in Estonia, Latvia and Lithuania: Being Baltic, Looking North. *Problems of Post-Communism*. Vol. 68, No 4. P. 327–338.
4. Krumm, R., Stamberg, T. & Strapatsuk, I. (2023). Feeling Cornered. An Analysis of the Russian-Speaking Minority in Estonia. *Friedrich-Ebert-Stiftung*. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/baltikum/20566-20230915.pdf>
5. Krumm, R., Šukevičs, K. & Zariņš, T. (2023) Under Pressure. An Analysis of the Russian-Speaking Minority in Latvia. *Friedrich-Ebert-Stiftung*. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/baltikum/20445.pdf>
6. Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*. Vol. 40, No 2. P. 235–258.
7. Mole, R. (2012). The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, Discourse and Power in the Post-Communist Transition of Estonia, Latvia and Lithuania. Routledge.
8. Oficiālās statistikas portāls. Latvia. 2024. URL: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis>
9. Oficialiosios statistikos portalas. Lithuania. 2023. URL: <https://osp.stat.gov.lt/lietuva-skaiciais-2023/nuolatiniai-gyventojai>
10. Statistikaamet. Rahvastik. Estonia. 2024. URL: <https://stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik>
11. Vilpišauskas, R. (2024). The EU Narrative in Lithuania: Membership as a Geopolitical Miracle and a Mission to Wake Up the EU to the Defence of Its Values. *National Government Narratives of the EU*/H. Kassim, A. Schout (eds.). Palgrave Macmillan. P. 327–348. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-19986-8_13

Стаття надійшла до редакції 01.04.2025

Стаття рекомендована до друку 16.04.2025